

Op zoek naar **passend werk**

De rol van het individu
op een roerige arbeidsmarkt

Martha Meerman

Eburon
Utrecht 2023

ISBN 978-94-6301-445-8

Academische Uitgeverij Eburon, Utrecht
www.eburon.nl

Omslagontwerp: Textcetera, Den Haag

© 2023 M. Meerman. Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de rechthebbende.

Inhoud

Inleiding	7
1 DE HOOFDROLSPELERS	13
Introductie van piloot Nico, dirigent Ivo en Dina, die in de schoonmaak werkt. Over plotseling niet werken door een virus en de eerste reacties daarop.	
DEEL 1	
Werk, Persoon en Inkomen	27
2 DE ESSENTIE VAN WERK	29
Over het nut, de waarde en de betekenis van werk. Naast enkele algemene bespiegelingen beschrijven Nico, Ivo en Dina het werk dat ze doen. Introductie van piloot Bas en yogadocent Jackie.	
3 IK BEN EEN WERKENDE NEDERLANDER	53
Over de invloed van de persoon op het beroepsleven van de bekende personages. Pianiste Helena en ondernemster Nadia doen nu ook mee.	
4 OVERHEIDSMATREGELEN ALS VANGNET	75
Over de rol die de overheid vervult in crisistijd om de samenleving overeind te houden. Met name horecaondernemer Kasper en dirigent Ivo beschrijven hun ervaringen.	
DEEL 2	
De organisatie van werk	99
5 DE VOGELS IN DE LUCHTVAART	101
De piloten Nico en Bas werken in de internationale luchtvaart. Die bedrijfstak heeft hen gevormd tot wie ze nu zijn. KLM-stewardess Michèle voegt zich bij de piloten.	

6 DE HORECAONDERNEMERS	125
De horeca heeft veel last van de crisis. De overheid bepaalt en Kasper en Nadia, die we al kennen, reageren. Introductie van manager Lieke en kok Karim.	
7 HET RECHT OM TE LEVEN	151
Hoe vergaat het mensen die nauwelijks kunnen rondkomen van het geld dat zij van hun werkgever en de overheid krijgen? Dina, Jackie en Karim geven commentaar.	
8 DE ZELFSTANDIGE MUSICUS	177
Over de waarde van het werk van musici. De verhalen van pianiste Helena en dirigent Ivo worden aangevuld met opmerkingen van muziektheaterregisseur Xander.	
DEEL 3	
Epiloog	197
9 VRIJ OM TE DOEN	199
De crisis is voorbij. Iedereen kan weer aan het werk. Sommigen gaan met een goed gemoed door met waar ze gebleven waren. Anderen zijn een nieuwe weg in geslagen.	
10 PASSEND WERK	221
Enkele conclusies en suggesties op zoek naar passend werk voor iedereen.	
Verantwoording	231
Geraadpleegde literatuur	233

Inleiding

‘Ik wil graag werken maar het mag niet’. Het is een veel gehoorde uitspraak in 2020. Later zal deze verharderen. ‘Ik eis mijn werk terug!’ Die uitspraken intrigeren me. Als je zo graag wilt werken, wat doe je dan, van wie mag je niet werken of kun je niet wat anders doen? Kennelijk is het werk dat je doet leuk en nuttig. Voor sommigen wordt het werk tijdelijk stopgezet in 2020 omdat er een besmettelijk virus rondwaart: Covid 19. Voor anderen vervalt het werk wel vaker, niet alleen in 2020. Ze werken bijvoorbeeld op flexibele contracten, zijn zelfstandig of gaan van het ene project naar het andere. Zij zijn het gewend. Ze hebben er niet altijd om gevraagd, de wereld van werk is nu eenmaal zo geregeld. Er zijn er ook die pech hebben. Ze worden ziek en kunnen daarom niet, of niet volledig, aan de slag.

Maar de meeste mensen schrikken wakker. Ze zitten vast op hun werkplek en willen dat graag zo houden. Ze hebben plotseling geen werk omdat reizigers niet reizen, gasten geen biertje drinken en het publiek niet naar het theater mag. Muziek luisteren kan ook met Spotify, zegt de minister, en dat biertje drink je maar thuis. Werk is kennelijk vergankelijk. En er zijn bovendien alternatieven. Er is werk genoeg in de zorg, in het onderwijs, de ict en andere opkomende economieën. Maar menigeen zal zeggen ‘dat is gemakkelijker gezegd dan gedaan, ik ben er ook nog’. Want werken, werk zoeken en werk behouden is meer dan een kwestie van vraag en aanbod op een arbeidsmarkt. En daarom schrikken de meeste mensen wakker want ze willen bij het oude blijven en weten niet hoe het nu verder moet. Met hun werk, hun inkomen en met henzelf.

Werken is doorgaans een prettige bezigheid, het levert geld op, vult de dag en biedt uiteenlopende mogelijkheden. Veel werkers weten wat ze doen en waarom, ze hebben een vak en zijn ervoor opgeleid. Ze ontleen er eigenwaarde aan. Niet kunnen werken is niet zo erg voor degenen die erop kunnen vertrouwen dat ze straks weer gewoon doorgaan. Ook niet voor degenen die toch

al van plan waren iets anders te gaan doen. Niet werken is lastiger voor workaholics, zelfstandigen, flexwerkers, startende ondernemers en voor ‘zwartwerkers’. Want voor de meeste van hen vervalt ook het inkomen.

Met dit boek wil ik door de ogen van betrokkenen kijken naar het werk dat ze doorgaans doen en naar de gevolgen van niet werken voor hun loopbaan en zelfs levensloop. Wat doen mensen als hun werk ophoudt? Welke keuzes maken ze om weer aan de slag te komen? Wie helpt hen daarbij en wat werkt tegen? Werken, niet werken en opnieuw moeten kiezen is van alle tijden. Het heeft te maken met de stand van de technologie, de economische conjunctuur, de politieke wind die blaast, de essentie van hetgeen je doet, het hokje waar jij in past, jouw relatie met je baas en nu dus met een virus. Ik wil onderzoeken of we, de samenleving, het werk dat niet meer wordt gedaan kunnen missen. Maar ook of de betrokkenen, degenen die het werk doen, in staat zijn nieuwe wegen in te slaan en mogelijk ander werk te bemachtigen.

Ik gebruik de coronatijd als decor. Want door het virus en de overheidsmaatregelen vervalt het werk voor velen tegelijkertijd: voor hoog- en laagopgeleiden, ondernemers en werknemers, rijke en arme mensen. En daarmee is één ding zeker, werkloos zijn komt niet door jou. De regering neemt maatregelen en daarom kun jij wel, niet of minder werken. Voor enkele sectoren geldt een lockdown. Thuis zitten is plotseling normaal, thuis werken ook, thuis zijn voor de kinderen eveneens. Als na de lockdown de besmettingscijfers dalen en later de vaccinatie in volle gang is, gaat alles ook weer open. Dat wordt beloofd. Toch zegt meer dan de helft van de mensen die werkzaam zijn in de horeca en de culturele sector dat het werk minder is geworden of dat ze het werk zijn kwijtgeraakt. Er is geen vraag meer naar het werk dat ze deden. Die gegevens worden begin 2021 gepubliceerd. Ze komen uit een onderzoek onder Nederlanders tussen 18 en 70 jaar¹.

Het corona-tijdperk leent zich ook om de rol van de overheid uit te lichten. Ons politieke systeem gaat uit van ‘minder overheid’ maar die overheid blijkt er toch altijd weer te zijn. Zo spelen wet- en regelgeving altijd een cruciale rol in de wereld van werk en inkomen. Dat geldt niet alleen als er een virus rondwaart maar ook als boeren niet meer mogen boeren of als de rechter besluit kolencentrales te sluiten. De staat ondersteunt bovendien al sinds jaar en dag mensen die een te laag inkomen ontvangen van hun baas of helemaal niet kunnen werken. Tijdens corona is alles tegelijkertijd aan de orde. De overheidsmaatregelen zijn bedoeld voor vele sectoren en beroepen, Ze zijn bedoeld om de arbeidsmarkt enigszins in balans en het essentiële werk, waar we allemaal

behoefte aan hebben, in stand te houden. De maatregelen zijn zichtbaar en rigoureuus. Ze gaan over het hier en nu en over het terugdringen van onzekerheid. Ze gaan over de macht om werk te stoppen en over geld.

De coronamaatregelen zetten de schijnwerpers op hetgeen het kabinet, wij, het systeem waarin we leven, zoal belangrijk vinden. De maatregelen zijn bedoeld om alles zoveel mogelijk normaal te laten verlopen, om na de pandemie weer gewoon verder te kunnen. Maar kan dat nog wel? Het onzichtbare virus heeft ons laten zien dat we slechts een klein onderdeel zijn van een immens groot geheel. Het virus confronteert ons met bestaansonzekerheid en sterfelijkheid, met onze afhankelijkheid van de overheid en van elkaar. Dat we niet meer terugkeren in een schijnbaar zekere wereld zoals velen dat gewend waren. Het is een ongemakkelijk gevoel. Maar we moeten verder, onszelf staande houden en uitzoeken hoe we de kwaliteit van het eigen leven en dat van de samenleving op de rails houden. We kunnen niet meer terug naar vroeger want moeten bezig met hetgeen in de toekomst in een behoefte voorziet. Ik wil op zoek naar mogelijkheden en alternatieven voor werk, inkomen en een manier van leven in de jaren 20 die om duurzaamheid vragen. Ik zie de coronatijd als een experiment om te kijken of dat lukt.

En daar gaat dit boek over. Het gaat over de rails waarop een piloot, een stewardess, een horecaondernemer, een schoonmaakster, een kok, een dirigent en een musicus rijden. Het zijn gewone mensen die op de rails blijven en soms de bocht uit vliegen. Het gaat over hun toekomst die niet zo zeker meer is. Het gaat over hun zelfbeeld nu ze geen vliegtuig besturen, wel een dirigerestokje hebben maar geen orkest. Wat ze doen en bereid zijn te laten als het café niet opengaat voor gasten en de hotelkamers leeg blijven? Om te snappen wat er gebeurt probeer ik me in te leven in hun bestaan.

Mensen kiezen meestal een beroep omdat ze dat werk graag doen, niet omdat erom wordt gevraagd. De horecaondernemer is ondernemer geworden om een zelfstandig bestaan te leiden, hij of zij is wars van bazen en bemoeienis en wil de eigen broek ophouden. Musici willen muziek maken en het anderen laten horen. Zij willen ‘gezien worden’, een podium krijgen, en daarvoor betaald worden. Piloten willen de lucht in en gaan daarom in dienst van een commerciële luchtvaartmaatschappij. Vrouwen gaan doorgaans in de schoonmaak werken als ze geld nodig hebben. Ze kiezen werk dat bij hen past.

Dit boek gaat over het werk en de loopbanen van twaalf personen. In 2020 zijn ze niet zeker van hun werk maar wel van een inkomen als ze gesteund

worden door de overheid, de werkgever of door mensen om hen heen. De mensen die aan het woord komen reageren op hetgeen gebeurt en denken hardop na over het nut en de kwaliteit van het werk dat ze doen of deden. Ze vertellen over de rol van geld als basis voor een zeker bestaan. Ik vraag ze waar ze vandaan komen en naar mogelijke oplossingen voor de situatie waarin ze terecht gekomen zijn. Ze vertellen wat ze belangrijk vinden en hebben een mening over de rol van de overheid. De individuen die aan het woord komen ervaren wat kwetsbaarheid is. Voor de meesten wordt de rode draad die door hun leven loopt intenser, raakt in de knoop of verschiet van kleur. De twaalf mensen die aan het woord komen zijn mannen en vrouwen, tussen de 35 en 55 jaar, ze moeten en willen nog een tijdje mee. Ze waren bereid in coronatijd hun verhaal aan mij te vertellen. Verschillende van hen sprak ik regelmatig. De anderen twee keer, in 2020 en 2022.

Mijn personages werken in verschillende sectoren en bedrijven. Het is de omgeving waarbinnen werk, inkomen en loopbanen zijn georganiseerd. En toevallig blijkt hun werk in de luchtvaart, horeca, culturele sector en schoonmaak symbool te staan voor respectievelijk vrijheid, dienstbaarheid, passie en geploeter. Elk werk kent een combinatie van deze aspecten en daarom zullen de beslissingen die mijn personages nemen herkenbaar zijn.

Nico, Bas en Michèle werken in de luchtvaart. In die branche zijn alleen grote, vaak internationale bedrijven actief. Het zijn bedrijven die geld verdienen als belangrijkste drijfveer zien. Die omgeving heeft grote invloed op de wijze waarop bovengenoemden hun werk doen en ervaren, bepalend voor hun inkomen en daarmee voor de inrichting van hun leven. Kasper, Lieke en Nadia zijn ondernemers in de horeca. Hun relatief kleine ondernemingen zijn meer product- dan geld gedreven. Zij staan dichtbij hun personeel en klanten want alleen als ze het samen doen komt hun bedrijf tot bloei. Ivo, Helena en Xander werken als ZZP-er in de culturele sector. Zij weten wat ze willen maar staan er wel alleen voor. Die positie is kwetsbaar. Dina, Jackie en Karim tenslotte staan model voor degenen die parttime en vaak tijdelijk werk verrichten tegen een geringe vergoeding. Om te kunnen leven wordt hun salaris door de overheid aangevuld.

Aan de hand van hun verhalen kijk ik naar de kern waarom heen dit boek draait. Wat is werk en welke rol speelt dat in iemands leven? Wie ben jij en welk werk past bij jou? Welke logica zit er achter het inkomen dat wordt verdiend? Dit boek gaat niet over cijfers en beleid maar probeert vanuit de levenslopen van

mensen te ontdekken hoe werk, loopbanen en inkomen met elkaar verbonden zijn en voor een passend bestaan zorgen. Ik leef met hen mee, zoek mee, ben nieuwsgierig wie ze zijn en wie ze, na twee jaar corona, zijn geworden.

En daarmee probeer ik aan het eind van mijn verhaal een antwoord te geven op de vraag onder welke voorwaarden werk ‘passend’ is. Of het werk voor degenen die het doen perspectief biedt. Of we kunnen spreken van waardig werk dat gedaan moet worden omdat het in behoeftes voorziet en niet schadelijk is voor anderen.

DE HOOFDROL- SPELERS

“Ik kwam 4 februari uit China en was plotseling mijn baan kwijt. Alle buitenlandse werknemers moesten als eerste vertrekken bij China Southern. Het virus was overal. We kwamen met tien Nederlandse vliegers op Schiphol aan. En met ons ook 300 Chinezen. We belden nog naar het RIVM maar konden zo doorlopen.”

Het zijn de woorden van Nico. Hij is piloot en zal veelvuldig aan het woord komen. Ik kwam hem in 2019 tegen. We hebben hetzelfde soort hondje en dat scheidt een band. Nico is eigenaar van een groot huis in Haarlem. Hij is er komen wonen na een zwerftocht over de hele wereld omdat hij voor verschillende luchtvaartmaatschappijen werkte. Hij noemt zichzelf ook trader en handelt al jaren in crypto's.

Ivo is een gevestigd musicus en dirigent. ‘Wel een vreemde snoeshaan hoor’, kreeg ik te horen op mijn zoektocht naar een hoofdrolspeler voor dit boek. Ivo leeft voor de muziek en kan van zijn verschillende projecten goed rondkomen. Hij huurt een appartement in Amsterdam en is niet zo met geld bezig.

Dina daarentegen wel, ze leeft van een minimum inkomen, heeft alleen wat kleren en koopt zelden nieuwe. Ze werkt als kamermeisje in een hotel. Ze probeert alles wat ze omhanden heeft zo goed mogelijk te doen, ook het schoonmaakwerk. Als ik haar in 2018 voor de eerste keer spreek in het kader van een onderzoek onder bijstandsgerechtigden, woont ze bij het Leger des Heils. Ze heeft hulp nodig om op de been te blijven.

□ DE CRISIS

Er zit een virus in de lucht en het komt uit het oosten. Het leeft en vermenigvuldigt zich onder meer in mensen. De Chinezen voorzien moeilijke tijden en daarom raakt Nico in februari 2020 zijn baan bij de Chinese luchtvaartmaatschappij kwijt. In het westen draait de wereld dan nog gewoon door. De lente zal spoedig beginnen. Maar op 15 maart landt het virus in Nederland en wordt ook hier het leven ruw gestoord. Het kabinet dacht dat het wel los zou lopen maar heeft in maart de ogen wijd open. Het besluit in samenspraak met het RIVM (Rijks Instituut voor Volksgezondheid en Milieu) de samenleving zo te organiseren dat het Covid 19 virus geen kans krijgt zich te verspreiden en zich in Nederland te vestigen. Op 15 maart gaat Nederland dan ook op slot. De bedrijven met hun werknemers, de zelfstandigen en de studenten worden langzaam wakker, ze rekken zich uit en maken een pas op de plaats. Ze komen tot het besef dat er even geen stappen voorwaarts zijn, ontwikkeling en groei de komende maanden misschien zullen stagneren. Er zijn geregeld persconferenties en zelfs de koning spreekt het volk moed in. Het kabinet bedenkt verschillende maatregelen waarover nauwelijks wordt onderhandeld. Om besmetting te voorkomen houden we voortaan anderhalve meter afstand, zo wordt ons opgelegd. Er ontstaat een tussenruimte.

Alles doen op anderhalve meter afstand vraagt veel van mensen in een dichtbevolkt Nederland. Dus wordt thuiswerken aangeraden, later verplicht opgelegd, om de drukte bij het koffieapparaat te vermijden. De treinen zijn beperkt toegankelijk, groepsvorming wordt verboden, sportverenigingen moeten hun velden sluiten, orkesten en koren mogen niet meer met elkaar repeteren, openbaar toegankelijke ruimtes gaan dicht. Er mogen geen evenementen georganiseerd worden, cafés en restaurants sluiten en zelfs de kinderen op scholen en kinderdagverblijven mogen niet meer samen spelen. Nederland is in quarantaine. Buiten zijn is toegestaan, alleen of met zijn tweeën, thuis mogen we niet meer dan zes mensen ontvangen. Later worden dat er drie en toen nog maar één en met Kerstmis mochten we weer vier gasten ontvangen.

We zitten midden in een crisis. Velen zijn werkloos geworden en even op stil gezet. Anderen werken dubbel zo hard omdat ze voor brood op de plank zorgen, voor vlees in de koelkast en voor wc papier op het toilet. Ze móeten door en hebben geen tijd om stil te staan. Dat geldt ook voor ziekenverzorgers en kinderopvoeders, voor bouwvakkers en onderhoudsmonteurs. Wel of geen crisis, dat type werk is essentieel om een samenleving draaiend te houden en

gaat altijd door, overal ter wereld. Het werk in de zorg loopt in deze crisis zelfs de spuigaten uit, zorgpersoneel draait overuren, vaak zonder mondkapjes. Ze krijgen waardering van kabinet en publiek met een staande ovatie. Ze krijgen applaus voor het harde werken terwijl het allemaal nog moet beginnen.

In de media gaat het alleen nog maar over het aantal bedden op de ziekenzalen en de intensive care. Waar in de voorgaande kabinetten Rutte is bezuinigd, wordt de huidige stand van ziekenhuis- en IC-bedden als norm verheven voor het maatschappelijke en economische leven. Ik ben verbaasd. Want het aantal IC-bedden is in de gewone wereld nog nooit onderwerp van gesprek geweest. Ook niet het feit dat in België en Duitsland die bedden kennelijk ruimschoots voorhanden zijn. Ik weet van niets. Tijdens de eerste lockdown wordt een beroep gedaan op onze oosterburen. We kunnen altijd in hun IC-bedden terecht. Wat bijzonder. Maar leren we er ook van? Waarom hebben zij genoeg IC-bedden en wij niet? Zo'n bed is toch eenvoudig neergezet? Nee, dat is niet zo. De handen aan het bed zijn het probleem, er zijn geen mensen die de patiënten kunnen verplegen. Het is dus een arbeidsmarktprobleem dat al jaren zichtbaar is en nu tot feit wordt verheven. IC-verpleegkundigen weten waar het vandaan komt en hoe het op te lossen. Maar het wordt niet opgelost. Er wordt geïnvesteerd in apparatuur maar niet in mensen, zeggen ze. IC-verpleegkundigen vragen meer waardering voor hun werk. Ze vragen ondersteuning van medische hulpverleners, hersteltijd na overwerk en vooral, inspraak. En dat zijn nou net de zaken waarvoor geen geld opzij wordt gelegd. Naar verpleegkundigen wordt niet geluisterd.

De overheid grijpt in door geld te geven. Ze zegt de vrije markt even los te laten en weer te gaan zorgen voor de samenleving. Niemand zal tekort komen. Het geld gaat naar de sectoren van bedrijvigheid die plat worden gelegd en aan regels worden gebonden. Het zijn bedrijven waar de anderhalve meter afstand tussen mensen moeilijk te realiseren is. Er komt geld voor ondernemers die dat treft zodat hun werknemers in dienst kunnen blijven: de NOW. De overheid organiseert een regeling voor zelfstandigen om een basisinkomen te garanderen voor degenen die geen opdrachten krijgen: de TOZO. Er komt een tegemoetkoming vaste lasten voor ondernemers zodat zij niet ten onder gaan aan de hoge kosten die zij maandelijks moeten ophoesten: de TVL. De overheid verstrekt extra subsidies aan grote bedrijven om er zeker van te zijn dat ze blijven bestaan. Ondernemers die schade ondervinden krijgen direct een bedrag van 4000 euro en er komt uitstel van betaling van belasting. Er worden gunstige leningen afgesproken voor kleine ondernemingen en microkredieten

voor startende ondernemingen. Het houdt niet op. De maatregelen zijn snel in elkaar gezet om directe nood te lenigen en te experimenteren. De ambtenaren draaien overuren. De overheid wil ervaring opdoen met verschillende soorten ondersteuning alvorens met definitieve maatregelen te komen. En omdat het virus grillig is, wordt geen einddatum genoemd.

Maar, zoals gezegd, niet ieder bedrijf wordt stilgelegd. De supermarkten draaien als nooit te voren ondanks dat er minder klanten tegelijkertijd in de winkel mogen zijn. Er komen smetvrije winkelwagentjes. De verantwoordelijkheid voor de handhaving van anderhalve meter tussenruimte wordt overgedragen aan de supermarktmanagers. Er wordt goed verdiend in de branche en niet alleen daar. Zakenmannen, verkleed als cowboys, verschijnen om miljoenen weg te graaien met de handel in mondkapjes of vaccins. In de media zien we schrijnende beelden van Poolse migranten die in de onzichtbare vleesverwerkende industrie op minder dan anderhalve meter aan het werk zijn. Ze worden in overvolle busjes vervoerd naar hun stapelbedden in de slaapkamers voor zes personen. De werknemers raken besmet. De bedrijven gaan, na de media-aandacht weliswaar, twee weken dicht om daarna, op volle toeren, door te verwerken, zodat ons vlees weer op tijd in de schappen ligt.

Er zijn niet-essentiële en essentiële winkels. De eerste categorie gaat dicht en de tweede blijft open. Het is best verwarrend. Bij verwarring gaan burgers hamsteren. Voor de zekerheid. Daardoor wordt het nog drukker. Het werk in de horeca en in de culturele sector zijn niet-essentieel. Die bedrijven gaan dicht. Met vakantie gaan is ook niet-essentieel. Maar het luchtruim blijft open om goederen te vervoeren omdat wij, als handelsnatie, nu eenmaal met handen en voeten gebonden zijn aan verre streken. Veel flexwerkers worden op straat gezet. De scholen sluiten maar de leraren werken door.

De overheid vaardigt een anderhalve-meter regel uit. In het straatbeeld verschijnen handhavers die controle uitoefenen op het nakomen van de maatregel. De sluiting van sectoren die het gevolg zijn van de maatregelen wordt ook wel lock down genoemd, later 'intelligente' lockdown. Dat betekent: eerst zelf nadenken en dan pas doen. De burger heeft een eigen verantwoordelijkheid. Degenen die door de intelligente lockdown in hun inkomen worden getroffen krijgen compensatie.

De meeste mensen die administratief werk verrichten krijgen geen compensatie, ze werken vanuit huis. Thuiswerken leek vroeger onmogelijk, de werkgever wil immers weten waar hun ondergeschikten mee bezig zijn, maar nu móeten ze wel. En dan blijkt thuiswerken met behulp van het beeldscherm ook te werken.

Het betekent overigens wel ontbering van fysiek contact met collega's. Dat kan vervelend zijn maar ook ruimte scheppen. Het gaat voor de thuiswerkers even minder over concurrentie en competitie. Zinloze reistijd vervalt. De dagelijkse band met de organisatie wordt losser, maar de verbondenheid met het eigen werk niet. We leren dat het werk ook anders georganiseerd kan worden. Driekwart van alle werkenden zegt in maart 2021, dat er, wat betreft het werk, niet veel is veranderd. In de horeca en de culturele sector zegt daarentegen meer dan de helft niet meer te werken in het oude werk. Zij zijn iets anders gaan doen².

Gedwongen worden om niet te werken gebeurt wel vaker. De culturele sector werd al eerder getroffen door een megalomane bezuinigingsoperatie in 2011. Dat leidde tot cultuurverlies voor de gebruikers en tot veel minder banen voor de theatermakers, musici en hun ondersteuners. Gedwongen worden om niet te werken is ook gebruikelijk voor werknemers in de horeca die vaak op flexibele contracten werken en als het mis gaat, snel de dupe zijn van 'natuurlijk verloop'. In de luchtvaart zijn de arbeidsvoorwaarden, zoals het vaste contract en de zekerheid van werk, afhankelijk van de maatschappij waarvoor je vliegt. Bij KLM is het een levenslange job, bij Ryan Air een seizoensbaan. En er zijn mensen, het zijn er velen, die op eigen benen staan. We noemen ze zelfstandigen. Ze zitten wel vaker zonder werk want echt zelfstandig zijn ze niet. Ze zijn afhankelijk van hun opdrachtgevers.

Niet werken is dus niet nieuw, de overheidsmaatregelen daarentegen overweldigend. Ze zijn het resultaat van internationaal wetenschappelijk onderzoek, (inter)nationale lobby's en politieke afwegingen. Dat onderzoek, de lobby en die besluitvorming leiden tot nationale maatregelen. Zo wordt de horeca in het ene land wel en in het andere land niet gesloten. Er gaan nauwelijks meer vluchten van en naar de Verenigde Staten maar wel naar Afrika. De Parijzenaar mag zich slechts tot een kilometer van het eigen huis verpozen, in Nederland krijgt de wandelsport een boost. Hier sluiten de grote cultuurtempels en de kleine zalen hun deuren, en ook dat schijnt afhankelijk te zijn van het land waarin je woont. Nogmaals, het scheidt verwarring.

□ DE PERSONAGES

Nico

Piloot Nico werkt al enkele jaren als captain bij China Southern, de op één na grootste luchtvaartmaatschappij van de wereld. Hij vliegt op een Airbus

330 waarin 320 passagiers passen. Nico heeft een contract voor vier jaar met de luchtvaartmaatschappij, maar dat stelt in de praktijk niet zoveel voor. Hij raakt zijn baan kwijt als er minder gevlogen wordt. De luchtvaartmaatschappij geeft de eigen mensen voorrang. Chinese first. In Nederland komen de piloten ook zonder werk te zitten maar raken hun baan niet kwijt. Piloten die bij KLM of Transavia werken hebben een dichtgetimmerde CAO. Nico valt onder geen enkele CAO of regeling, China Southern kent geen NOW en Nico is geen zelfstandige. Als vlieger bij een buitenlands bedrijf heeft hij in Nederland nergens recht op. Hij zal zijn spaargeld moeten aanspreken.

Nico is midden veertig en getrouwd met de uit Vietnam afkomstige Anh. Zij reist al meer dan tien jaar met hem mee. Zij hebben twee dochters, Julia en Ruby, en een hond, Misha. Ze wonen onder de rook van Schiphol. Nico is een doener en familieman, een ondernemende en vrije jongen, altijd geweest. Dat heeft hij niet van vreemden. Zijn opa en oma, telgen van handelaren uit de Noord-Hollandse Streek, emigreerden na de Tweede Wereldoorlog naar Canada. De kleine Nico is er graag. Zijn grootouders namen een risico en ze leren hem dat ook te doen. En zo neemt Nico het risico om voor buitenlandse luchtvaartmaatschappijen in Italië, Thailand en China te werken. Het zal zijn levensloop tekenen. “Nu neem ik geen risico’s meer hoor”, zegt hij bij een eerste ontmoeting, herhaaldelijk en met klem. “De kinderen hebben zekerheid nodig en een goede opleiding en daarom wonen wij nu in Nederland.” Het contract met de Chinese luchtvaartmaatschappij loopt tot augustus 2020 en dat gegeven maakt hem onzeker. Hij weet niet of hij nog terug kan naar China en hij maakt zich zorgen over zijn inkomen. Hij vindt het daarentegen wel prettig om nu veel thuis te zijn bij de kinderen. Dat voelt veilig. Maar hij kan thuis niet werken. Hij heeft een vliegtuig nodig. Toch toont Nico nauwelijks verwarring, hij is optimistisch, doet zich vrolijk voor en dat wil hij, in ieder geval voor de kinderen, graag zo houden. Hij probeert er het beste van te maken.

Ivo

Begin 2020 zit Ivo goed in zijn energie. “Alles ging goed, er zou een heerlijk jaar aankomen.” Hij mag op de Flamenco Biënnale in het Muziekgebouw in Amsterdam De Falla doen. Het kostte vijf jaar om het geld en de voorbereidingen rond te krijgen. “We hadden geld, een outline, een perfecte cast en een leuke regisseuse”. Ivo zou daarnaast drie concerten geven met het Amstel strijkersensemble. Het Stabat Mater van Pergolesi stond op het programma met twee topsolisten. “Ik had eindelijk een sponsor gevonden uit London, een

echte mecenas, om een opera uit te voeren op de Leliegracht in Amsterdam. Met mijn eigen orkesten en koor. En toen viel plotseling alles weg.”

Ivo is dirigent en violist, een opera fan, houdt van Rossini en is gefascineerd door Bach en Mozart. Hij heeft een slank postuur, heeft een bovengemiddelde lengte, strak gekamd haar in het vet en zijn donkere ogen fascineren. Hij noemt zich conservatief omdat hij oude uitvoeringspraktijken wil kunnen resetten. Hij wil zich zoveel mogelijk verplaatsen in de componist wiens werk hij uitvoert. Hij heeft sterke opvattingen over de manier waarop Bach cantates gespeeld moeten worden. Om zijn eigen opvattingen te kunnen waarmaken, heeft hij een Bach-academie opgericht om met anderen na te denken over de uitvoeringspraktijken van de meester. De Academie bestaat uit een amateur koor en een professioneel orkest. “Het koor moet anders klinken als de tekst daarom vraagt. Ik wil experimenteren met dat verschil in klanken.” Naast zijn werk is Ivo alleenstaande vader en woont in een klein huis in het hartje van de stad. Hij ziet zijn dochter de helft van de week. Nu de crèche is gesloten geniet hij met volle teugen van haar.

Ivo is in 2020 veertig jaar en zijn hele leven met muziek bezig. Je kunt hem een ‘zelfstandig ondernemer’ noemen, hij werkt ‘voor zichzelf’ en kan er met zijn dochter goed van rondkomen. Door corona wordt hij plotseling afhankelijk van de overheid. Hij moet een TOZO uitkering aanvragen omdat alles ophoudt. Ivo zakt met de regeling van een gemiddeld inkomen naar het allerlaagste minimum. De TOZO zou zonder voorwaarden zijn maar dat blijkt niet het geval. Hij mag er niet bij werken. Met de TOZO betaalt hij alleen de huur. Daarna is het geld op. En daarom stroomt zijn energie niet meer. Het is beschamend, zegt hij herhaaldelijk. Ivo wordt er nerveus van. En er gebeuren kleine rampen. “Ik heb in de eerste tijd veel pech gehad. Ik ben beroofd, kreeg een hersenschudding en de TOZO-aanvraag ging fout.” Ivo is er niet alleen stil van maar wordt er zo nu en dan ook gek van. Hij piekert over wat er allemaal met hem, zijn werk en de samenleving gebeurt. Hij komt, als antwoord op een vraag van de uitkeringsinstantie, opnieuw tot het besef: “Ik ben musicus. Dat is mijn roeping. Het klinkt zweverig maar het voelt echt zo. Musici mogen bestaan, ik mag bestaan.”

Ivo is geen arts die onderzoek doet naar de werking van het coronavirus. Hij is geen bakker of verwarmingsmonteur. Dat zijn essentiële beroepen. Maar de mensen zeggen: ‘we missen het wel hoor’. De arts, de bakker en de verwarmingsmonteur zeggen tegen Ivo dat ze zijn muziek nodig hebben om hun werk

te kunnen doen. “Ik doe er toe,” verzucht Ivo. Muziek is een onderdeel van het leven en professionele musici moeten ervoor zorgen dat het klinkt.

Dina

Dina maakt kamers schoon in een hotel in het centrum van Amsterdam. Het uitzendbureau Recolo heeft dat voor haar geregeld. Ze heeft bij dat bureau een flexibel contract, ze mag voor 0-uren in de week worden ingehuurd maar ook voor 20 uur. In de praktijk werkt ze altijd 20 uur of meer. Tot maart 2020. Het werk stopt en Dina schakelt geruisloos over naar nul uren werken. Er komen geen toeristen meer naar Amsterdam en de hotels blijven leeg. Daarom. De kamers zijn niet meer bezet en het schoonmaakwerk is dus overbodig. Het uitzendbureau Recolo zegt haar de wacht aan. Dat kan, Dina is immers niet in vaste dienst. Gelukkig gaat haar inkomen niet sterk achteruit. Ze verdient onder het bestaansminimum en krijgt altijd al een aanvulling op haar salaris van de gemeente. Ze zit, zoals dat heet, in de Bijstand. Tijdens de lockdown kan ze op een volledige uitkering rekenen.

Dina is van oorsprong Roemeense en woont sinds 2011 in Nederland. Voor mensen die geen geld hebben en geen diploma's, is het heel moeilijk om in Roemenië te leven. Daarom komt ze naar Nederland. Om te werken. “In Roemenië word je wakker zonder lust of plan. Er is geen droom en geen toekomst.” Met die onzekerheid wil ze niet leven. En daarom gaat ze mee met de man die haar vertelt dat ze haar dromen in Nederland kan verwezenlijken. Ze is dan begin twintig, en alhoewel ze wordt gewaarschuwd, gelooft ze hem. Inmiddels is ze 30 jaar en heeft een zoon. Ze weet nu beter. Ze is goedlachs en straalt zo nu en dan. Ze heeft het druk. Dat was tien jaar geleden wel anders. Toen liep ze op straat en had schulden. “Ik was voornamelijk heel bang voor mijn pooier en dat als ik niet zou gehoorzamen er iets zou gebeuren met mijn familie.” Maar ze heeft de moed om te vluchten en ontmoet daarna Aleksandr. Niemand mag haar vinden, dus gaan ze zwerven. De telefoon staat uit. Jaren later duikt ze op, met kind en zonder Aleksandr, en krijgt een onderkomen bij het Leger des Heils. Ze wordt geholpen door mensen en instanties die onderdeel zijn van de Nederlandse participatiesamenleving. Ze is Nederland daar heel dankbaar voor.

In 2017 werkt ze in de ontbijtservice van het hotel. Ze leert Nederlands zodat ze zich minimaal verstaanbaar kan maken. Dina wil werken en een zo normaal mogelijk leven leiden. “In Nederland moet iedereen werken, dus ik ook”. Werken geeft status en zekerheid. Nu is de ontbijtservice vervangen door schoonmaakwerk in de hotelkamers. De werktijden sluiten beter aan op het

leven met haar zoon Sorin. Maar ze weet ook dat het werk dat ze nu doet niet genoeg is om ook in de toekomst een goed leven te leiden.

Nico, Ivo en Dina zitten thuis en werken niet. Pilot Nico leeft van zijn spaargeld. Hij is onzeker over zijn toekomst en dat is niet fijn als je jonge kinderen hebt. En hij weet, nu hij ze elke dag om zich heen heeft, dat hij leeft voor die kinderen. Dirigent Ivo heeft te weinig geld om van te leven maar is trots op wie hij is. Hij moet wel geld lenen van familie en vrienden om rond te komen, dat is niet fijn maar hij vertrouwt erop dat zijn inkomen weer op het normale niveau zal terugkeren. En Dina krijgt nu een volledige bijstandsuitkering. Ze voelt zich zelfverzekerd, haar geringe bijstandsuitkering geeft een basis en, nu het werk stilligt, kan ze zelf haar tijd invullen met zaken die ze nuttig vindt voor zichzelf en voor Sorin.

De overheidssteun gaat niet naar Nico en nauwelijks naar Ivo. Dina's slechte financiële situatie geeft altijd al de doorslag voor een klein beetje overheidssteun. Maar naar wie gaat de steun wel? In coronatijd gaat het naar de grote en kleine bedrijven die in 2019 de administratie op orde hebben. Ze krijgen NOW subsidie en soms leningen, schenkingen, extra subsidies en belastingvoordelen. In de horeca gaat de steun naar de vaste krachten en aan de neus van de tijdelijke krachten voorbij. In de culturele sector blijven de 'zalen' overeind maar daarmee komt het geld niet vanzelfsprekend bij de uitvoerende musici terecht omdat dat meestal ZZPers zijn. Het geld gaat wel naar de stenen van de gebouwen en naar de lonen van het vaste personeel. In de luchtvaart, de horeca en de culturele sector geeft niet de persoon, de kwaliteit van zijn of haar werk of de financiële situatie de doorslag voor overheidssteun. In deze niet-essentiële sectoren geeft het arbeidscontract de doorslag voor een zeker inkomen. De overheid grijpt selectief in op de 'markt' van vraag, aanbod en prijsstelling.

□ REACTIE OP DE MAATREGELLEN

Ivo realiseert zich langzaam wat een intelligente lockdown in zijn geval betekent. Zijn eerste gedachte was dat het allemaal wel zou loslopen. Maar na een paar dagen kwam de klap. "Ik zag dat het mis ging. Ik zat thuis. Mijn zus ook. Zij werkte gewoon, alleen nu thuis. Na een week zag ik plotseling de verschillen. Ik mocht niet werken, zij wel. Ik werd 's morgens vroeg wakker met een heel lijf vol stress. Zij niet. Ik wist niet welke dag het was. Dat maakte ook

niet uit. Zij had op maandag overleg met haar team via het beeldscherm en op dinsdag zag ze op het scherm een klant. Ik stond op, ging koffie zetten en op de bank liggen. Ik ging Derrick kijken en heb alle afleveringen op You Tube gezien. Daarna ontbijten, lunchen, alles gebeurde bij de televisie. Dat ging maar door, dagen lang. Ik lag gewoon op de bank met de televisie aan. Ik had nergens zin in en ging af en toe wat bellen. Mijn vrienden wilden niet afspreken. Anderhalve meter afstand in mijn kleine huis is niet mogelijk. Het was verschrikkelijk, écht verschrikkelijk. Het waren de ergste drie weken van mijn leven, ooit.”

Ivo is bang om tijd kwijt te raken, achterop te komen. Het werk is een opeenstapeling van projecten. De doorlooptijd, van ideevorming tot realisatie, kan een enkele keer een jaar duren, veel vaker gaan er vijf jaar overheen. De gedachte alleen al dat de projecten stilliggen of stoppen, daar wordt hij “helemaal gek” van. Hij kan nu inderdaad naar muziek luisteren, dat doet hij altijd al, maar altijd gehaast. Nu hij tijd heeft komt hij er niet aan toe. Waarom zou hij luisteren? Hij kan thuis vioolspelen, maar waarvoor eigenlijk. Wat ga je dan spelen als er geen concert in het verschiet ligt. Ivo is wanhopig.

Na drie weken kan hij zich herpakken. Zijn dochter van drie vraagt om een structuur. Ze komt altijd al de halve week maar nu hij tijd heeft, komt ze vaker. Haar crèche is dicht. Hij realiseert zich dat de opvoeding van zijn dochter een belangrijk doel in zijn leven is. En nu hij een hersenschudding heeft, kan hij toch geen televisie meer kijken. Bij het aanvragen van de TOZO wordt aan Ivo gevraagd of hij zich eventueel zou willen omscholen. Het maakt hem razend. “Ik ben musicus, begrijpen die lui wel wat dat betekent?” Het werk van Ivo is geen kwestie van een knop indrukken, iets nieuws zoeken en het oude vervangen. Zijn muzikale leven is niet te vervangen. Hij krijgt van zijn vader geld om een rijbewijs te halen.

De reactie van Nico lijkt op die van Ivo. “Ik zag het die eerste weken even helemaal niet meer zitten. Normaal gesproken heb ik een plan en dat was er nu niet. Ik moest me even bezinnen, een nieuw plan verzinnen. Maar er kwam helemaal geen plan. Mijn eigenwaarde was verdwenen. Ik zakte langzaam weg, en ben drie weken echt heel depressief geweest, nou ja, flink down” Nico is van nature vrolijk, een doener en een planner. Een piloot vaart op de bestemming en neemt continue besluiten hoe daar te komen, het plan efficiënt te realiseren.

Gelukkig komt er, na drie weken, een plan. “We besloten het huis te verkopen, het is veel te groot, en toen zag ik het weer helemaal zitten. Dat huis is een blok aan mijn been. Waar we dan zouden gaan wonen was van later zorg.

We zouden het doen onder één voorwaarde: de kinderen blijven op school.” De schoolloopbaan van de kinderen is immers de reden dat Nico en Anh naar Nederland zijn gekomen. Afwijken van dat plan, daar kan geen virus tegenop. Nico realiseert zich dat het doel van zijn leven ‘rust voor de kinderen’ levensgroot aanwezig blijft.

Nico kan na dat besluit weer lachen en wil weer mensen zien. Zijn eigenwaarde komt langzaam weer terug. Hij wil ook weer zelf geld verdienen en doet na die “verschrikkelijke” drie weken een beroepentest. Daar komt uit dat het beroep van piloot op zijn lijf geschreven staat. Dat wist hij al. Als alternatief komt de chauffeur opborrelen. Het vervoer blijkt dus bij hem te horen. Nico was tijdens en na zijn middelbare schoolopleiding ook al taxichauffeur. Misschien kan hij dat een jaar gaan doen. Denken aan een nieuwe baan blijkt een manier om vooruit te kijken en niet achterom. “Voor het vervoer moet ik een chauffeurspas hebben, een diploma halen dus. Dat heb ik maar gedaan bij de KIWA. Ik kon geen examen doen voor de bus, het CBR lag plat.” Nico krijgt een aanbod om taxichauffeur te worden. Toen het CBS weer openging mocht hij ook bij Connexxion beginnen. Maar de taxi was eerder. Bovendien is “een taxi lekker zelfstandig, gewoon een beetje rijden, ik bepaal wat er gebeurt.”

Nu Nico ‘thuis’ werkt en ook bij de kinderen is, kan Anh een opleiding volgen. In Vietnam had ze een haarsalon dus in die traditie wil ze doorgaan. Ze gaat een opleiding tot nagelverzorgster doen in Duitsland. Dat doen meer Vietnamezen. Ze is zes weken van huis en Nico houdt de boel draaiende in Haarlem. Hij rijdt in de taxi als de kinderen naar school zijn. Hij heeft voor een jaar getekend. Hij wil nog even niet denken aan de mogelijkheid om in zijn oude beroep terug te keren, de toekomst van de luchtvaart is onduidelijk.

Nico en Ivo verliezen zekerheid. Ze hebben beiden hun hele leven lang geïnvesteerd in dat ene beroep, ze zijn gearriveerd in het vak dat ze uitoefenen en zijn daar tevreden mee. Ze zijn de veertig gepasseerd en hebben kinderen. Ze beseffen dat kinderen hebben een groot goed is maar het zet ze ook vast. Ze werken niet meer alleen voor zichzelf maar zijn verantwoordelijk voor anderen. Dat wist Dina overigens altijd al.

Voor alle werknemers tussen de 18 en de 70 jaar is de regeling *Nederland leert door* in het leven geroepen. Het is een subsidieregeling waarin iedereen gratis een gesprek kan aanvragen over de eigen loopbaanontwikkeling met een loopbaanadvies als uitkomst. De regeling omvat ook 50.000 – 80.000 scholingstrajecten. Ze worden uitgevoerd door sectorfondsen maar individueel maatwerk

is ook mogelijk, aldus de website van de rijksoverheid. De argumentatie luidt dat mensen door corona wellicht hun baan zijn kwijtgeraakt terwijl zij hun kennis en vaardigheden in andere sectoren, waar veel banen zijn bijgekomen, ook zouden kunnen inzetten. De overheid denkt in ‘skills’ en voor even niet in vakdiploma’s. Van sector veranderen of in het geval van Nico, van vervoersmiddel wisselen, betekent voor veertigers wel van voren af aan beginnen en een forse daling in inkomen.

Nico, Ivo en Dina maken geen gebruik van de regeling. Dina zou het wel fijn vinden maar houdt zich bij het aanbod van de gemeente. Ze wil de coronatijd gebruiken om aan een toekomst te werken. Ze begint met een computeropleiding en komt via de gemeente bij ‘Toptaal’ terecht. “Nu kan ik online Nederlands leren. Dat kon ik vroeger niet omdat ik geen tijd had en me ook geen raad wist met de computer. Nu kijk ik televisie, naar Eva Jinek, en versta al bijna 70% van wat jullie zeggen.”

Dina wil een vak leren. Ze wil bovendien bij een betrouwbare organisatie werken en niet bij een uitzendbureau. Ze staat nog aan het begin. Ze wil haar hele leven blijven leren. “Ik ben aan het leren. Overal in huis zijn briefjes met woordjes en aantekeningen. Ik wil alles leren over Nederland, over de ministers, over de koning, over Rutte. Voor mij is deze tijd echt goed. Ik heb alle tijd voor Sorin. Ik ga mijn huiswerk doen als hij naar school is, tussendoor sporten op de hometrainer, douchen en dan weer leren. ’s Nachts lees ik een boek, of kijk wat er gebeurt bij de politie of justitie. Daar wil ik later werken. Ik slaap met mijn lab top. Corona is prima.”

□ WERK, INKOMEN EN PERSOON

Nico, Ivo en Dina zijn werkende Nederlanders wiens werk op de tocht is gezet. Zij doen alle drie werk dat al heel lang bestaat en misschien wel essentieel is. Vliegen is niet meer weg te denken in de internationale wereld van de 21ste eeuw. Muziek is een wezenlijk onderdeel van het menselijk bestaan. Dat is overal en altijd zo geweest. Er zal wel iets gaan veranderen want door de corona is de livestream niet meer weg te denken. Maar een dirigent heeft het podium nodig om, in contact met het publiek, kwaliteit te leveren. Schoonmakers zijn onmisbaar. Het werk zal zich alleen maar uitbreiden als in de toeristenindustrie het grote geld wordt verdiend.

De hoogte van het loon verschilt en is afhankelijk van de vraag naar werk en het aanbod op de zogeheten arbeidsmarkt. Toch werkt het niet altijd zo. Het loon is afhankelijk van het opleidingsniveau, de complexiteit van het werk en verantwoordelijkheid. Het heeft misschien nog wel veel meer te maken met de sector waarin mensen werken. In de luchtvaart kunnen piloten rijkelijk leven. De vakbond voor piloten is sterk en onderhandelt stevig over de salarissen. KLM kan vervolgens weer goed onderhandelen met de overheid om die hoge salarissen te kunnen betalen. Professionele musici hebben ook een CAO waarin de salarissen zijn geregeld. Zij zijn echter minder goed georganiseerd. Musici behartigen hun eigen belangen. Dat doen ze niet altijd goed. De gevestigde zalen en ook het publiek maken daar wel eens misbruik van. Als er weinig geld is wordt dat op de musicus verhaald. Om de status en kwaliteit van het vak hoog te houden doen ze daarom een moreel verzoek aan elkaar: vraag een 'faire beloning'. En hoe komt het loon tot stand bij uitzendkrachten? Dina zegt altijd "ja" tegen het uitzendbureau, of het nu gaat om werktijden, salaris of andere voorwaarden. Dat doen haar collega's ook. Wat kunnen ze anders? Ze zijn afhankelijk van het uitzendbureau en het hotel om te overleven. Er zijn altijd (arbeids)migranten die hun werk willen overnemen. Het aanbod is enorm. Dat weet de branche als geen ander. In deel 2 ga ik uitvoerig in op de verschillen tussen de sectoren van bedrijvigheid.

Nico, Ivo en Dina zijn zelfverzekerd maar hun leven ziet er door verschil in achtergrond en inkomen anders uit. Nico heeft, met de zekerheid van een goed salaris, het stuur van zijn leven altijd in handen gehad. Hij heeft van jongs af aan geleerd voor zichzelf op te komen. Met zijn vliegbrevetten op zak weet hij dat het goed komt. Ivo is in de muzikwereld een gevierd persoon. Toch moet hij elke dag weten om te gaan met tegenslagen en successen. Dat is nu eenmaal de cultuur in zijn sector. Ivo is eraan gewend geraakt. Dina is getekend door ingrijpende gebeurtenissen in het verleden, het kan voor haar niet slechter worden. Ze staat aan het begin van een nieuw leven. Ze benadert hetgeen ze tegenkomt met een positieve houding en grijpt alle kansen aan die haar worden geboden. Maar dat gaat niet vanzelf. Ze heeft mensen nodig die haar daarbij helpen.

Ivo, Dina en Nico zijn verbonden met hun werk. Zij krijgen door de intelligente lock down, de tijd om na te denken over wie ze zijn en waar ze goed in zijn. In crisistijd kan ook de samenleving nadenken over de essentie van werk, over duurzaam werk dat wordt gevraagd en aangeboden. De samenleving kan de tijd nemen. De 'arbeidsmarkt' van piloten is gesloten en uitgeteld. Piloten